ISSN: 2349-8269
Dimapur Government College Journal • Vol. IX • Issue No. 1 • 2023
An Annual Peer-Reviewed Journal

Kerieki Tenyimia-Naga Pfhemenei Do Kesi Dzephrü (A Study of Traditional Clothe Weaving Skills of Tenyimia-Nagas)

*Khruvolu Keyho & **Sedevinuo Kire

Authors' details

***Khruvolu Keyho**
Assistant Professor, Tenyidie Department, Kohima: Campus Meriema, Nagaland University.
Email: Khruvolukeyho7@gmail.com

****Sedevinuo Kire**
Assistant Professor, Oriental College, Kohima.

Puomho (Abstract)

Kerieki Tenyimia-Naga bahurei thenumia rhitho kemeyietho puo pfhemenei chü kevor hau ngulie. Thenumia terhiterhie chükecü ki kelo kechü doko liro zotsha leipie zotshalo kechü, zozie nha biepie zozielo kechü, gakhro leipie gakhrolo kechü do, kelo thikecü, jüpajünyieko, terhiterhie kechü do, pfhe mu menei kechü, pfhekhu thukecü, hakemhieko kerieki Tenyimia-Nagakoe chü kevor dze thushütuo. Lisi mhathu hau pfhükecü nu a kemerüko liro u tsiepfumia mhachü kesi pekrulie, mhakechü doko chükehielie mu chü pevikuolie, siekelhoumia bu pfhe do silie, udzie mhatho chü sikelie geinu uva kra cülie, thenumia rhithoko ngu u nei mu rhulie tsiu u die nunu pfhemenei do kesi dze rei phrülie di kemevi ngukelieko zo. Mhakechü do si petsa setazhükecü la diebo hau khro nunu pfhü pesou sa morosuo ngulie. Lisi mhathu hau nunu u tsiepfumia mhasimhale, kelhouzho tsiu udzie mhatho kemeyie mu puoca kenyiko chiepie kecapushütuo.

Cali (Keywords): Kerieki Tenyimia-Nagako: thenumia rhitho, zotshalo, zozielo, kelo thi mu jüpajünyie.

1. Sededie

Tenyimia-Naga idi kieyakezhako kelhoubo meho kevo ki thedze kekreicü nu pu ketuo silieya. Vadio nuo thepfu se nu phichüu za Tenyiu mu puo nuonuoko üse Tenyimia idi kieya (Keyho, 2015). Thiedzü kerieki Tenyimia keze puo nu lhou derei themia kruo parkelie ki ketseya pa lukihaki rüna kesa tshelie di lhou rüyie vota. Tsie teiu nu Tenyimia Naga idi kieyakezha seyieko liro Angami, Chakhesang, Zeliang, Rengma, Mao, Pochury, Poumai, Memai (Maram), Thangal mu Inpui. Tenyimia Nagas seyiekoe riehouko (districts) liro Kohima, Dimapur and Phek hako Nagamia kijü nu ba mu Manipur kijü nu keba riehounie liro Senapati mu Tamenglong. Süsie Tenyimia kro puo Assammia kijü nu Cachar riehou nu rei ba üsi (Kuolie, 2016).

Thiedzü Tenyimia-Nagakoe mhachükecü se uko kelhouzho chü vor. Siro ukoe seyie kekreimia ze kepero di pfhemeneiko khrüse vorya mo. Süla u thuo se morokesuo pete chülieya mu kelhouzho kevi hako silie di chükehielieketuo la lisi mhathu hau thushüzhie. U tsiepfumia bahurei thenumia udzie se mhakechü kemeyietho puo liro pfhemenei dokecü ngulie. Thenumia mhachü kesikoe mhachü si kemoko petha lashüya. Hamhie di u tsiepfumiakoe pfhemenei dokecü nuoyie puo sie nuoyie kekrei puopuo idi mhachü kesi doko keyie vorlie.

2. Pfhemenei dokecü nu kelo kechü (Yarn making)

[2.1] Zotshalo: Kelo chüketuo la kerietho puo liro zotsha leikecü. Zotsha hau liro puotsia morei puoshülou baya. Sidi puotsia hau se nhalie ciekecü teiki telha sa kereikezou di cielieya. Zotsha leikecüe telha morei ganyagara mhie di u ca chüketuo la mo derei zotsha pouko tsalie ro rüla par krapoupfü batuo. Mu zotsha pouko zouse vor zoprie nunu teinia phielieya.

Süsie ketsie kemeju mu thedzakecü kerü nu ba di ngulieyakezha tshanyotsie se vor di jülei morei sei kecü kemetei pie tshanyosei chülie di puoshülouko nyolawaya. Sidi chaprei pie zotshako cielieya. Zotshako

pe kerüsou parkecüko jülei morei sei ubou chiekecü se zotshako mvü morei rhe kengupie puoro chülie di tshanyokhou nu shülietuo. Süsie themvü geinu zotshako zelieya.

Themvü liro zotsha zepie kelo chülieyakezha nyapfü, sei uthu chie zie zacü puo kerhepie puotie lutsahatsa methe zalie di ke puodo kevatsa mha kemetou tholei si decü puo pie khielie di keveshü ro zotshako kereipie kelo chülieya (Shürhozelie, 2011).

Themvü geinu tshazelo zoupie jülei morei kerie se kerhepie kebako gei pelipie balieya. Süsie lohousei geinu keloko houlieya. Lohousei liro kerie thu kenie mese mu puotie lutsahatsa puo mhidinie upfücha puo kezie za idi süu geinu keloko houpie lotsa chülieya.

Lotsa liro kelo tsa icüu pu ba. Lotsa dia, pengou liro pfhe puo dolieya derei pfhe kezha mu kecü geinu kelo huo kekreikrei za balie vi. Pfheu kelo se riekecü mu mephilo sa idi meholie di chüvolieya. Siro kelo prü kezha mu kecü isi baya. Zotshalo liro zha mu zozielo liro cü isiya.

Lotsa chü kengupie ba di kemenya lhako morei lhako kekrei kehoupuorei tiedzü/chadzü yopie kerhielieya. Sidi keloko sevo lolhasei geinu teinia phie pesokelie sie kedzilietuo. Kelo peso toulie morosuo kelo te khrü mu meteilie mo di te baba votaya. Huomia liro lotsa kerhie pesokelieko sevo lodzibou gei goulie di kelo kedziya mu huomia liro udo geinu goulie di keloko kedzi reilieya. Lodzibou hau liro kerie se kechü kelokedzikecü nya puo.

[2.2] Zozielo: Zozie nha ketsa nu lhou bayakezha puo. Sidi u tsiepfumiakoe pfhemenei chüketuo la zozielo rei se chülieya. Zozielo chüketuo la kerietho-u ketsa nu tsu zozie nhabo geinu puokou morei puozhü bielie di sevo phie pesolietuo. Sidi zoziezhüko solieta ro dzü nu petselie di kedzilietuo. Sidi zozielodziko sevo teinia phie peso lalietuo. Hau kelo-u bu metei di se chalieketuo la üsi. Süsie zozielo-u se la vor cierha pecülie di themvü geinu zelietuo. Sidi lohousei geinu keloko houlietuo. Süsie lohousei gei zozielo shüzoupie pha kengulie di pie gali puo nu dzü khashülie mu mige biepie salie di mi chüpie chalietuo. Hau chakecü zha puo khrota suo üsi. Siro zozielo-u chalieta ro gali nunu se par di sei puo pie vütshieshütuo. Seiu pie vükecü hau zozielo bu menelieketuo la üsi. Süsie zozielo-u pie dzüleu nu bavüdo 3-4 mese

petse lashütuo. Süsieu lhako thuchiepie morei chadzü pelepie zozielo-u petseshütuo. Sidi zozielo-u se la vo teinia nu lophieseiu nu phie pesolietatuo. Lhako chadzü hau se zozielo kerhiekeshü geinu zozielo te mo di se pfhemenei do vikuolieya üsi. Zozie nhau geinu kelo chüse parkecü la puoza pie zozielo idi kieya. Siro zozielo se pfhemenei dolie di seya. Zozielo liro zotshalo ki rei mesekuoya üsi. Huomiae zozielo mu zotshalo kereipie pfhe do reilieya üsi (Chakhesang Women Welfare Society, 2016).

[2.3] Gakhrolo: Gakhrolo chüketuo la gakhrotsia se tsu nhalie nu leilieya. Sidi gakhrobo dathelie di puozhü bie sevo phie pesolietuo. Pesotsatie zozielo kechü mhie di gakhrolo rei puo zhoko kemhie di chüvolieya. Kelo hau liro gakhro puozhü se kechü la gakhrolo idi kieya.

Thiedzü teiki pfhemenei kechü nu zotshalo se kechüu rhukuoya derei themia pete kelhuo chülie rekecü la zozielo mu gakhrolo rei chülie di pie dziemenei vor üsi.

3. Kelo thikecü (Yarn Dyeing)

Kelo thikecüe puozie (color) bie kediketuo morei puozie kekrei se ba salieketuo la chüya. Kelo thikecüu zorei u khieümhou ngulieyakezhako nyiepou, sei, nha mu rünyo icüko se chülieya.

[3.1] Lotei: Pego puocü ketoutshie babapie zha se dia dzü nu petselietuo sidi lothidzüko yopie lothikhou nu shülie di kelo thiketuoko khapie petseshütuo. Sidi teinia nu sevo phie pesowatuo. Süsie nyoba batei ketho (lorenyo) rhapie dzü huoyo khashü di zha kenie mese keloko petse di thilieya. Keloko bu rürhie mo di ba pechalieketuo la menuo se di keloko thilieta ro sevo lophiesei geinu teinia nu phie pesolieya.

Thezhü sei ha rei puocü kerhei thusapie loredzü chülieya. Thezhü sei hau puosi, puokou liro puohu chü di puo nu kho le liro puoshülou nyi mu puoshülou kho cü morei thuolie di kelekho cüya.

Rüpruo sei ha rei puoco, puonyü mu puokou kerhei thusapie loredzü chülieya.

[3.2] Loshü: Zoprü nha hau puoco mu puonyü kesa di da phaphalie di bepie kelo thilieya. Sidi kelo-u krü mu loshü parlieya.

[3.3] Lora: Tsenyhü liro kero nha puoro chüyakezha puo. Tsenyhü se di kelo thi kemerielieya. Thuo morei Kethuopou (Rhododendron) liro sei nyiepou kezivi puo. Puozie kekreicü meriekecü, krakecü mu kekrei rei nyi. Thuopou se vor kelo thi kemerie pie zivi selieya.

[3.4] Lohe: Temvüpfhü puopouko biepie kengulie di thusalie morei menoupie puo dzüko se kelo thilieya.

[3.5] Lojo: Nthuo icü sei puo baya mu puokou morei puozhüko biepie zha sorou, thenie petsepie batuo. Süsie belie di puo dzüu yopie kelo thilieya.

4. Jüpajünyieko (Tools)

[4.1] Jübe/jüpa: Jübe/jüpa kenie se thejüu belie di puo bu rürhe mo di pfheu dolieya. Jübe liro sei kevi mu kemetei se chülieya. Phrie liro sei kevi puo morei khoprei liro kerie kemetei se puo mu jübe chüketuo la hanie se pekraya.

[4.2] Jükrie: Jükrie liro kreikreicü baya. Jükrie kezhau liro pfhe kedo teiki mephilo kese peto di pfhedo-u bu metei balieya. Jükrie kezhau liro sei kevi mu meteikecü se chülieya. Jükrie kecü kro puo rei baya. Süko üse khuthujükrie isi reiya. Khuthujükrie hako liro se pfhekhu thukecü ki mephilo kese kemeteilieya derei jükrie kezhau mhie di peto seya mo. Khuthu mephiloko kese kemezhülieyakezha zo. Khuthujükrie hako liro sei moro kerie se chülieya mu jükrie kecü mu zhaya mo.

[4.3] Jürei: Jürei liro thejüu bu do kemezhülieketuo la jütse puo gei kelo vüziepie baya. Jürei kese do puo liro jünyü se khe kemo keloko pie jürei nu vüzielieya. Thejü kekrei do puo liro jünyü mu jüpou nu khashüketuo kelo pete rei kesapie jürei nu rei vüzielieya. Thejüu do pedeiketuo morei do perüüketuo rei jüreiu geinu chülieya. Süsie keloko kepfhe kemezhülieya.

[4.4] Jüpou: Jüpou liro kerie phro kemo kecüko se chülieya. Jüpoue jünyü mu jüreinie donu seya. Kelo pekhro mu peso kho kekrei di ketherü mephilo khashü di pfhe doketuo la jüpou hau seya.

[4.5] Khukasei: Khukasei liro kerie morei sei kerhe kemetoulie mu chü kecükelie di se khukasei chüya.

[4.6] Jünyü: Jünyü liro jütse geinu kelo kekhrü, kemese khapie vüzie di thejülo puo dulie mu kekrei puo khawawa idi khelieya. Kelo kekhrü se jünyü vüzie moliro thejüu do tsei kemo nu kelo-u teketa sie kechiepha se di thejüu gei jünyü khe laya.

[4.7] Jütse: Jütse liro kerie botsako kerhe kemetoulie di seya. Jütse huo liro puotie tietsa puo bie kemethelieya. Sidi thejü riekecü teiki kijü nu se kemeteilieya.

[4.8] Chiepfü: Chiepfü liro pfhe dokecü teiki thejüu pfü kego kemeteilieketuo la lutsahatsa khelie di pie uchie doupfülieya. Chiepfü chüketuo la chüzhü morei keprü se dolieya.

[4.9] Jübo: Jübo liro kerie kemeguo puo morei huomia sei kerhe kemejukecü puo pie lutsahatsa sei kenie geinu khepie ba di thejüu goupfü di pfhedoya.

[4.10] Jüba: Jüba liro pfhedoyakezha thejü ba. Huomia liro sei morei kerie kemetei pie thejü ba chülieya. Sidi süu geinu pfheu khelie do pfhedoya.

[4.11] Jürieba: Jürieba liro huomia sei kecha puo se vor puo ki kecie holie di jüpou, jübe mu jütseko se puotha nu shü di rielieya. Siro huomia liro kijü nu puocha mejülie di rielieya. Süsie huomia liro thejüu khe balie di kekreimia kekhruohi se di rielieya.

[4.12] Thejü: Thejü bahurei pfhedotuo üliro thejüu kecha rielieya mu thejü pfü kemeteilieketuo la uphi se prakecü sei morei mela kemhieko se chülieya.

5. Terhi kechü (Clothe weaving)

[5.1] Terhi chü dojükecü la kerietho-u (1st stage):

Pfhe kerie (Setting up of loom) & chiepha mu likhuo kechü (Waist sash & bag making); U tsiepfumia kelhouzho nu liecielierhie se u nhicu nunu thenupfü rei mu thepfu-u shierei petha sede sie siertaya. Siro rhitho kehoupuo zorei kerüüko chü dojü votaya. Nhicuko bu kelo kedzi dojü, jürü geinu mephilo kedzipie u krünuo morei u dzüriemia khruohilieya. Süsie thejü kecüko rielie di dojüya. Uko mhatho kerieko liro chiepfüro, chiepha kecü, likhuo mu pfhemenei puokhu kejüko do isi voya. Thenu

kemedzükoe pfhe dokecü uphi pra kemeteilie si moluokecü la puo mhatho pfhedo-u mene mu se pechalieya mo üsi.

[5.2] Pfhemenei do si parkelie la kenieu (2nd stage):

Pfhe mu chiecha kechü (Shawl & 'mekhela' making); Pfhemenei do si za parlieta ro puokhu kejüko dolielietaya. Sidi terhi kerüüko u thuo se morokesuo chülietaya. Ki pete nu thenumia kebako pfhemenei chü si morosuoya.

[5.3] Pfhemenei do sikelie la seu (3rd stage):

Pfhekhu mu krakelie pfheko kechü (Earned and revered shawl & mekhela making); Pfhemenei do si keba mhonu puokhu neiünei chü kezivi sa volieya. Pfhemenei huo peteko puokhu thu, huo ketou puo thu, huo puo tietsa kecü thu mu huo lukihaki thu isiya. Pfhekhu kere mu kerüü baya. Umhi kethachümia liro puokhu kezivi kekrako mu puokhu kecüko thulie retaya. Puokhu kereko u mhaphruo nyi mu u siele keviko moro chülie reya. Puokhu thukecü rübei kemo thepre se di puokhu kakecü rei chülieya.

6. Pfhemenei puo dokecü tei (Weaving time)

Thenumia pfhemenei dokecü puotei lie se di chülieya. Kerieki u tsiepfumiakoe lietsulievo chü di u mhatho re seyakezha la phe nu ba di pfhe do sei baya mo. Ukoe teiso morei teisei teiki lie nu mhatho tsa mu jü keba ki terhiterhieko chülieya üsi. Thenumia puoe chüsechü mhatho kekrei chü u cienyha mo di pfhe puo chütuo üro hamhie di chülieya üsi.

Khise rüna sier di pfheu rielietuo. Pfheu kezha mu kecü geinu puotei liekecü kekreikreiya. Sidi pfhe rie tseikelie teiu liro khinhieluo votaya üsi. Süsie pfheu do sedekelie zha thetha ketso chü votaya üsi. Huomia liro mhatho kekrei chü chakhrie pfhe puo do ba liro thekhrü kezie rei do votaya üsi. Pfhe puo la dia bayakezhau nunu lekeshü ki zha kenie (2) la puo dolieliekecüu nu ngulie. Huomia pfhe morei menei liro la kenie rübei di dolieya.

7. Pfhemenei terhü mu puo phrie kechü (Clothe needle work and hemming)

Pfhemenei terhükecü rei terhü kesi mu kemo baya. Süsie pfhedo rei

kezha mu kecü idi dolieya. Themiau zha liro pfhe rei kezha se morosuo mu cü liro kecü se isiya.

Pfhe liro puo phrie tietsa puo rübei chüyakezha zo. Derei huomia pevi pfhe dzieya liro puokrukecüu geinu le di chülieya. Süsie menei rei sükemhie di huomia puo phrie thezatsa rübei chülieya. Huomia liro lutsahatsa rei menei phrie chülie di seya.

Pfhetie rekewatsa liro pfhemhou kemvülieya. Kemvü icüu liro puotie terhü kemawayakezhau isi ba. Pfhetie kemvü pevilie moro pfheu se pecha kemo nu rürha morei rüprei partaya.

8. Pfhemenei kese zho (Clothing)

[8.1] Nhicumia pfhemenei: Nhicunuomia meyhapfhe dzieya, neikhronei mu neikra meneiya. Thenumia meneiko liro neikhronei, müyhone, mhüsüne, phizhonei, icü meneiya.

[8.2] Phichümia pfhemenei: Thenumia pfhemhou, lohepfhe, lorüpfhe, icüko dzieya mu rhavene, lohenei, pfhemhou chiecha (meyha), icüko meneiya. Thepfumia pfhe dzieyakezha kemeyietho mu kezivitho puo liro pfhese isiya. Pfhese hau thenyi tei kemyie ki dzieya. Loramhoushü mu lohepfhe kesepie Pfhese idi dzieya. Merünuo Pfhese idi u krü u siezedzürie kejümia üse merünuomia isiya mu hakoe pfhe kenie chülie kenjücü la pfhe puo geinu Pfhese kengu mhie di lohepfheu puo khietsatie Loramhoushü riepie khielie di dopie seya. Thepfumiakoe keshünei mu neitho seya.

[8.3] Thenumia pfhe mu thepfumia pfhe:

U tsiepfumia pfhe kedokecü nu thenumia mu thepfumia selie kevi pfhe nyiya. Thakie; Samakhü/Samapfhe.

'Samakhü' icü hau Tenyimia bahurei Chakhesang pfhe kezivi puo mu puo therhu kenyi pfhe tsiu puoca rei nyi. Pfhe za liro 'Sama' hau puoca nyi di puo za pethokelie ngulie. 'Sa' mechü diekru nu 'sia' puoca liro "Hasie themia sia la kenyü" isi. 'Ma' mechü diekru 'kephouma' puoca liro "Kephouma chü di kejokemou chükewako huoniehuo kejo vawa mu rükra sa mota di mhachü kemezhükelie" isi. 'Khü' mechü diekru nu 'pfhe' isi. Samapfhe hau thenumia mu thepfumia kehoupuorei dzielieya

mu themia sekecü u vazhü seyakezha pfhe puo. Süsie rei pfhe hau mia siata liro kesia kinu kevo teikiko rei seya mu sümho rei dzielie di vo nanyüko chüya (Chakhesang Traditional Attires Committee, 1995).

Thepfumia pfhe liro zha mu kelo prü rei thenumia pfhe ki kekrei zakecü ngulie. Süsie pfheu terhükecü nu puo zho rei kekreicü baya. Thepfumia Samapfhe liro terhükecü ki *Pfhünyatsü* (*Pfhünya* ha khunuo za puo mu puo tsüu rhi mhie di pfheu terhüya) sorou morei thetha (6-8) kapie khashüya. Süsie pfheu terhükecü ki *korüzo* (terhü zho puo) chü di terhüya. Terhükecü kerieu liro kelo keloshü se pfüdzü puo (udziekrü mu udziekinuo udziekrü sieu/peso-unie petoshü di süu donu puo kechau) terhütuo, süsieu kelo kemerie se pfüdzü puo terhütuo mu süsie Pfhünyatsü thetha katuo. Pfhünyatsü kakecü ki kelo keloshü se ka rielie di süsieu kemerie idi ketherü kalieya. Süsie kerie (kerie se jütse chüyakezha/bamboo) udziekinuo de kerhie kemejupie batuo sidi süu pie pfhe terhükecü ki belie di terhüya. Pfhünyatsü kakewa sie kerieu mho terhükecü ki kelo keloshü se pfücha puo (udziekrü mu uzouünie petoshü di süu donu puo kechau) terhütuo, süsieu kerieu mho kelo kemerie se pfücha puo terhütuo, hamhie di kelo keloshü mu süsie kelo kemerie icü ketherü di pete kesa kelo keloshü va se mu kelo kemerie va se terhütuo. Siro kerieu mho terhü kebau tseita liro kerieu shüzouwaya. Kerieu cha seta liro terhükecü kedokedzitayakezha la kelo kekreicü kenie mese chülieta ro shüzouwa di kesa sede lalieya. Süsie Pfhünyatsü thetha ka latuo. Pfhünyatsü kakecü ki kelo keloshü se ka rielie di süsieu kemerie idi ketherü ka lalieya. Süsieu terhükecü kerieu liro kelo keloshü se pfüdzü puo terhü latuo, süsieu kelo kemerie se pfüdzü puo terhü latuo isi. Pfhe terhükecü hau puo kouri rükrü mu chü re sekecü rhitho puo.

Siro pfhete (pfhe puo chüketuo la peteu) puo chüketuoe pfhe puo la dia baya mu Samapfhe hau terhüketuo puocha se (3) terhü morosuoya. Süsie pfheu do therieki mephilo va 4 ketherü di dokewa sie puo *mhüshe* (puokhu kechü zho) chütuo, *mhüshe* liro kelo kekra prü kenie bu rie mu kelo kemerie prü kenie bu nuo idi udzie se puokhu kaya. Süsie mephilo va kenie ketherü dokelie sie *mhüshe* chü latuo, mhüshe hau nu puocha va se (3) chüya. *Mhüshe* kerieu liro kelo kekra prü kenie bu rie mu kelo kemerie prü kenie bu nuo idi chütuo. *Mhüshe* kenieu liro kelo kemerie rübei di puo prü lutsahatsa kenienie (2+2=4) di prü

dia se chütuo. *Mhüshe* seu rei kelo kemerie rübei di puo prü lutsahatsa kenienie (2+2=4) di prü dia se chütuo. Samapfhe hau puo phrie kechüu liro lutsahatsa puo phrie udziekinuo chie di *müli* (puo phre kechü zho) mu pele phrewaya.

Thenumia mu thepfumia Samapfhe liro puo kerie zhoko kemhie mu puo prü huo tsakuoyakezha zo. Süsie thenumia Samapfhe terhükecü nu liro Pfhünyatsüu baya mo. Siro Pfhünyatsüu sou nu *korüzo* chü di terhüwaya. Süla pfheu terhükecü kerieu liro kelo keloshü se pfücha puo terhütuo, süsieu kelo kemerie se pfücha puo terhütuo isi. Süsie puo terhü kekreiko thepfumia Samapfhe kemhie di terhü volieya.

Pfhe dokecü la dia chülieya.

Thepfumia pfhe	Thenumia pfhe
Pfhe la puo (1) nu kelo prü	Pfhe la puo (1) nu kelo prü
Kekra kelo prü 3	Kekra kelo prü 3
Ketei kelo prü 2	Ketei kelo prü 2
Kemerie kelo prü 9	Kemerie kelo prü 7
Ketei kelo prü 80	Ketei kelo prü 70
Loshü kelo prü 9	Loshü kelo prü 7
Ketei kelo prü 80	Ketei kelo prü 70
Kekra kelo prü 9	Kekra kelo prü 7

Thepfumia pfhe	Thenumia pfhe
Pfhe la kenie nu kelo prü	Pfhe la kenie nu kelo prü
Kekra kelo prü 9	Kekra kelo prü 7
Ketei kelo prü 80	Ketei kelo prü 70
Loshü kelo prü 9	Loshü kelo prü 7
Ketei kelo prü 80	Ketei kelo prü 70
Kekra kelo prü 9	Kekra kelo prü 7

Thepfumia pfhe	Thenumia pfhe
Pfhe la se (3) nu kelo prü	Pfhe la se (3) nu kelo prü
Kekra kelo prü 9	Kekra kelo prü 7
Ketei kelo prü 80	Ketei kelo prü 70
Loshü kelo prü 9	Loshü kelo prü 7
Ketei kelo prü 80	Ketei kelo prü 70
Kekra kelo prü 9	Kekra kelo prü 7

Thepfumia pfhe	Thenumia pfhe
Pfhe la dia nu kelo prü	Pfhe la dia nu kelo prü
Kekra kelo prü 9	Kekra kelo prü 7
Ketei kelo prü 80	Ketei kelo prü 70
Loshü kelo prü 9	Loshü kelo prü 7
Ketei kelo prü 80	Ketei kelo prü 70
Kemerie kelo prü 9	Kemerie kelo prü 7
Ketei kelo prü 2	Ketei kelo prü 2
Kekra kelo prü 3	Kekra kelo prü 3

Lohe

Lohe pfhedzie	Lohe chiecha
Ketei prü 60-70	50-58
Lojo, lora prü 22-25	16-20
Mhourei prü 6-8	4-7
Puo luo rhü 8-10	5-7

(Sekhose, 2000, 2019)

[8.4] Krakelie pfhenei:

U tsiepfumiakoe nacünanyü chü di puo zha puo zhü valieketamia liro sha, zha, leishü, ketsie petha mu rüzie hie idi nanyü chüvoya mu nanyü hako chülieketamiakoe zhathopfhe dzietaya. Zhathopfhe ha therhutho pfhe puo. Kralie kemomiae zhathopfhe hau dzie kenyüya. Rüna huo nu liro thenumia zhathopfhe mu thepfumia zhathopfhe kekrei di dopie dzieya. Thipikhü hau thenumia mu thepfumia u zha vakeliemia dzieya.

[8.5] Keriekimia pfheko:

Pfheva, rhiedi, dozo, lorü, rhievi, rourü, lalapfhe, siaziepfhe, movapfhe, nuokhriepfhe, chürupfhe, teipiepfhe, loshüpfhe, tsuoüruopfhe, gakhropfhe, peüpfhe, lothoupfhe, pfhekhuopfhe, lopapfhe, samerünuopfhe, mekhrüpfhe, pfhethopfheü mu pfhelhipfhe icü ba mu pfhe kekrei rei kicha kekreikreicü nunu ba saluo. Zeliang pfhe: langtapai pfhe, Rengma pfhe: jonyuphi, Chakhesang pfhe: thipikhü ba saluo (Sekhose, 2000, 2019).

[8.6] Pfhemenei kechü tei:

U tsiepfumiakoe liecielierhie chüzhü zorei uko tei kezapie u merei

kekreicüko chüvolieya. Kerieki Tenyimia thenukoe shürhei mu mhathomhachü nu doneiü chü si mu pete rei pfhemenei chü si phre morokesuo le di terhiterhie chüya. Pfhemenei kechü tei liro tsu di vorketa sie kitiekinu mhacha keba teiki, theva mhaca cükelie sie ze mo di zotshako ze, kelo kedzilie, jürü geinu mephilo kedzi merei ibaya. Mu rüükoe kichüki nu vo kichü di theva ze mo keze kepekro di terhiterhie chü baya. Süsie rei khise rüna sier di kecükrieko chakewa sie rei merei la votaya.

Teiso teiki mu mhatho rüü keba teiki lietsulievo chü mo di terhiterhie mhathoko chülieya. Thenumiakoe pfhemenei chükecü mhatho rüü mo derei mhatho hau puo zha puo mese icü le di thehiechü puotei lie se zorei pfhemeneiko chüpie kikru pete la keselieya. Siro thenu keshürheikoe u kikru phichünhicu pete la pfhemenei chüpie tsü di u bu kemengataya mo. Derei thenumia jü liro pfhemenei jü mu tsopfhü kemenga phi tuoya üsi.

[8.7] Pfhemenei kekreicü kese tei:

Kesiakejü teiki pfhemenei keteiko seya. Siro thekhruothenyi teiki pfhemenei puozie kekreikreikecü kezivithoko, kesa, kemesako mu krakelie pfhemeneiko seya üsi. Süsie rei pfhemenei puokhu kezivithoko pesepie ba di selieya üsi. Thepfhe kechü teiki pfhemenei kemhiecüko kepulie di se reilieya üsi. üsi. Phere teiki pfhemenei kemesako seya mu kitiekinu keba teiki pfhemenei weketako seya üsi. Mhakechü teiki mu thupfhe teiki zoziepfhemenei, gakhropfhemenei, pfhemenei kesuo morei keweko dziemeneiya üsi. Kiya kechü teiki rüüpfüe u nupfu chüketuou pfhe kesa puo dopie puo tsüya. Nuoranuomia kezhüpfhe liro pfhemenei kerürhako terhüpie chülieya.

9. Diethela

Kerieki Tenyimia-Nagakoe pfhemenei kechü do sikecü dzeko pesotsa thukeshü geinu sikelie u thuo udzie mhathoko rhu mu pekrulie morokesuo kekra ngulie. Siro u tsiepfumiakoe terhiterhie chü di merei se kezhü donu rei keze kepekro tsiu mhathomhachü tei rei si di puotei tou nu mhachülielieyakezha la jütsopfhü mo mu seyie kekreimia rei pele mo zo di lhou vorkecü ngulie. U tsiepfumia mhatho dzeko pfhü

pesoushü di siekelhoumia bu rei sikelie mhonu tsie teiu nu mhasi sapie balie di mhachükehie savolie kevi puocha meya se keba ngulie. Tsie lhou kebakoe keriekimia kelhouzho si petsa vota ro u krü khrie mu rhulie retatuo. Süla thiedzü dzeüseko rei pfhü kengupie mhasicha puo chülie di keyielie morokesuo tha nu bate.

Diemvü kethukeru nu tsie rei mhathomhachü dze pfhüpie thukehielie di leshümhasi geinu uva krakecü do si salie morosuo. Kerieki Tenyimia-Nagako terhiterhie kechüko pfhü pesoulie mu u tsiepfumia kelhouzho hako se mhasakepfhü cha kemeyie puo chü di thu sa volie vi. Lisi mhathu hau nu thenumia terhiterhie dze phrükeshüu geinu kehoupuorei kemevi ngulie üthienyü.

Kekhruohi Leshüdako (Works Cited)

Lisirü Kerieu (Primary Source)

Kelio, Vizonyü. *Personal interview*. 70 years old, 7th November, 2022.

Keyho, Vesatolü. *Personal interview*. Chakhesang Traditional Attires Committee, Chakhesang Women Welfare Society, 2023.

Tenyidie Lisirü Kenieu (Secondary Source)

Angami Women Organisation. *U Rütsonyie mu U Nyaürako Miarhi Da (An Angami Cultural Photo Album)*. Angami Women Organisation Office Bearers, October 2004 - October 2007.

Chakhesang Traditional Attires Committee. *Chakhesang Pfhenei mu Rütsonyieko*. Chakhesang Women Welfare, 1995.

Chakhesang Women Welfare Society. *Chakhesang Naga Attires and Ornaments*. 2016.

Keyho, Khruvolu. *Lisi Mhathu*. Heritage Publishing House, 2015.

Keyho, Khruvolu. *Tenyidie Diemvü Kephrü*. Heritage Publishing House, 2015.

Khro, Neizovinuo. *Tenyimia Krotho Nu Thenumia Thau.* Ura Academy, Kohima, 2014.

Kuolie D. *Description of Tenyidie: A Tibeto Burman Language of Nagaland.* Ura Academy Publication (UAP), Kohima, 2006.

Kuolie, D. *Diemvü Rhitho Bodeko.* UAP. Kohima, Nagaland, 2006.

Leruo, Khrinyio. *U pfutsanuo Naweu.* UAP. Kohima, Nagaland, 2001.

Liezietsu, Shürhozelie. *MKS Dieda.* Ura Academy, 2019.

Sekhose. K. *Seweda.* Ura Academy, 2019.

Sekhose, Khrieü. *Seweda.* UAP. Nagaland Kohima, 2000.

Sekhose Khrieü: *Zhozho.* (Revised ed.) Genuine Printing Press, Kohima, Nagaland, 2017.

Shürhozelie. *U Tsiepfumia Rüve.* UAP. Kohima, Nagaland, 2011.

Thinuokhrieü. *Thenupfü.* UAP. Kohima, Nagaland, 1996.

Vero, Shekrolu. *Technique of Traditional Clothe Weaving in Tenyimia Culture* (Tenyimia Kelhouzho nu Terhiterhie Pfhe Dokecü Dorhü Dzephrü). MA. Dissertation unpublished, 2022.

Zhale, Kiezotuo. *Tenyimia Kelhou Dze.* UAP. 1995.